
ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІКА

УДК 378+377.8

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ДІАГНОСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРІЯ, ЗДОБУТКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Мартиненко С. М.

У статті на основі аналізу історії та становлення професійної підготовки визначаються основні підходи до формування діагностичної компетентності вчителя початкової школи. Авторкою охарактеризовано змістово-методичну складову діагностичної діяльності педагога, обґрунтовано поетапність її засвоєння в умовах вищого навчального закладу. Особливу увагу звернено на викладання навчальної дисципліни "Основи педагогічної діагностики", організацію та проведення педагогічної практики і науково-дослідну роботу студентів.

Ключові слова: підготовка вчителя початкової школи, діагностична діяльність, підготовка вчителя початкової школи до діагностичної діяльності.

В статье на основе анализа истории и становления профессиональной подготовки определяются основные подходы к формированию диагностической компетентности учителя начальной школы. Автором охарактеризована содержательно-методическая составляющая диагностической деятельности педагога, обоснована поэтапность ее усвоения в условиях высшего учебного заведения. Особое внимание обращено на преподавание учебной дисциплины "Основы педагогической диагностики", организацию и проведение педагогической практики и научно-исследовательскую работу студентов.

Ключевые слова: подготовка учителя начальной школы, диагностическая деятельность, подготовка учителя начальной школы к диагностической деятельности.

The main approaches to the formation of diagnostic competence of primary school teachers are determined on the basis of the historical analysis of the professional training and establishment. The author describes the content and methodical component of the teacher diagnostic activity and characterizes its phased assimilation into the instructional process. In the article special attention is paid to teaching the discipline "Basics of Educational Diagnostics". Measures to provide student teaching and research work are also described.

Key words: primary school teacher training, diagnostic activity, primary school teacher training to diagnostic activity.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграційних процесів триває модернізація системи освіти, що супроводжується суттєвими змінами у педагогічній теорії та практиці, яка визначають основні вимоги до підготовки вчителя початкової школи. Сучасний педагог має формувати в учнів не лише ключові та предметні компетентності, а й підготувати їх до активної пізнавальної діяльності, життя в нових економічних умовах. Це вимагає від учителя особливої уваги до своїх вихованців, а саме: вивчення їх індивідуальних особливостей і навчальних можливостей, встановлення пізнавальних потреб та інтересів, визначення перспектив особистісного розвитку, передбачення й подолання труднощів у навчанні та вихованні, здійснення особистісного підходу шляхом суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Безперечно, за таких умов активізується діагностичний компонент професійної діяльності педагога, тому важливим шляхом удосконалення навчально-виховного процесу в початковій школі є його побудова на основі педагогічної діагностики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення наукових джерел засвідчило, що вагомий внесок у вдосконалення практичної підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності зроблено А. Алексюком, В. Бондарем, М. Євтухом, І. Зязюном, О. Морозом, О. Савченко, В. Семиченко, С. Сисоєвою, Л. Хомич,

Л. Хоружою, І. Шапошніковою. У дослідженнях А. Белкіна, Б. Бітінаса, О. Божович, А. Кочетова, М. Монахова, І. Підласого розкрито сутність основних функцій педагогічної діагностики, комплексного підходу до діагностування навчальних досягнень, вихованості, розвитку пізнавальних здібностей особистості. Історичний аспект розвитку педагогічної діагностики відображено у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (П. Блоцький, О. Залужний, Г. Костюк, О. Раєвський, Я. Чепіга, К. Ушинський, А. Біне, К. Інгенкамп, Ч. Спірмен, З. Стоунс). Накопичено також досвід спеціального дослідження окремих напрямів діагностичної діяльності вчителя (дисертаційні праці І. Житко, Г. Гаца, М. Захарійчук, Л. Кравченко, Т. Купріянич, О. М. Мельник, Т. Стефановської, Д. Фалько). Однак аналіз наукових джерел переконливо довів, що проблема підготовки вчителя початкової школи до діагностичної діяльності вивчена недостатньо. З урахуванням зазначеного наші зусилля будуть спрямовані на розкриття досліджуваного питання.

У запропонованій статті, враховуючи актуальність окресленої проблеми та зважаючи на ступінь її теоретичної та практичної розробленості, ставимо за **мету** визначити й охарактеризувати основні складові професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до діагностичної діяльності; виокремити педагогічну діагностику як важливу складову педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення наукової літератури засвідчило, що вітчизняні та зарубіжні вчені активно досліджують підходи й закономірності в системі підготовки майбутнього вчителя (В. Бондар, Б. Гершулевський, В. Загвязинський, В. Краєвський, Г. Нікандров, О. Савченко, В. Сластьонін). Ми виходимо з того, що підготовка вчителя початкової школи до діагностичної діяльності безпосередньо пов'язана з професійною підготовкою як цілісною системою, побудованою на основі органічної єдності загального, особливого та індивідуального. Як загальне вона є складовою загальнопедагогічної підготовки; як особливе – має свою специфіку, зумовлену особливостями й закономірностями навчального процесу; як індивідуальне – відображає залежність підготовки від розвитку особистісних якостей і властивостей. Готовність учителя до забезпечення розвитку індивідуальних можливостей учнів, здатність до професійного саморозвитку є домінуючою метою його професійної підготовки. Педагогічна діяльність, у процесі якої реалізуються професійні можливості вчителя і здійснюється його особистісно-професійний розвиток, є засобом формування творчої особистості учня, саме тому підготовка вчителя до діагностичної діяльності передбачає його готовність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Водночас, як засвідчують теоретичні дослідження й аналіз практики, вчителі початкової школи відчувають серйозні труднощі в здійсненні *діагностичної діяльності*, яка полягає у розпізнанні якостей, характеристик і стану всіх складових педагогічного процесу, отриманні об'єктивної інформації про розвиток досліджуваного об'єкта (суб'єкта), що дозволяє вчителю повніше зрозуміти проблему, визначити критерії оцінювання педагогічної ситуації, знайти оптимальні педагогічні рішення та конструктивно їх розробити, зреалізувати діагностичний супровід індивідуального розвитку особистості.

Нами встановлено, що підготовка вчителя початкової школи до діагностичної діяльності здійснюється, в першу чергу, шляхом удосконалення змісту професійно-педагогічної освіти. Її аналіз передбачає визначення тих навчальних дисциплін, які безпосередньо або опосередковано спрямовані на ознайомлення студентів із основами педагогічної діагностики. Відповідно до методологічних засад розуміння сутності діагностичної діяльності та її суб'єктів має стати основою для розроблення мети, змісту та технологій навчання студентів цієї діяльності. Але, як засвідчують реалії сьогодення, більшість теоретичних засад, що визначають предмет, структуру та сутність діагностичної діяльності, потребують емпіричної перевірки.

Вважаємо, що досить важливим методичним чинником цілеспрямованого впливу є введення до навчального плану підготовки студентів спеціальності 013 "Початкова освіта" навчальної дисципліни "Основи педагогічної діагностики", виявлення діагностичних міркувань майбутніх учителів, оцінка їхньої діагностичної діяльності за підсумками проходження педагогічної практики.

Метою викладання педагогічної діагностики є ознайомлення студентів зі змістом, завданнями і функціями діагностичної діяльності вчителя початкової школи,

діагностичними технологіями і методиками вивчення особливостей навчально-пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку.

У процесі теоретико-експериментального дослідження нами встановлено також, що підготовка вчителя початкової школи до діагностичної діяльності реалізувалася на базі змісту психолого-педагогічних дисциплін, фахових методик, педагогічної практики та науково-дослідної діяльності.

Для ефективної підготовки вчителів початкової школи до діагностичної діяльності було використано досить поширений у науці метод вивчення структури діяльності, сутність якого полягала в тому, що подібні порівняння дозволяють виокремлювати ті дії, які забезпечують успіх і відсутність яких робить діяльність мало-ефективною. З урахуванням цього було виділено *основні етапи адаптивного управління підготовкою вчителя початкової школи до діагностичної діяльності*:

- 1 етап (підготовчий) – прийняття професії як особистісно значущої;
- 2 етап (основний) – когнітивне засвоєння діяльності;
- 3 етап (підсумковий) – перехід до практичних дій;
- 4 етап (рефлексивно-корекційний) – професійна діяльність у початковій школі.

За послідовністю та тривалістю перебігу етапи засвоєння діагностичної діяльності вчителями початкової школи йдуть послідовно або перетинаються. Поєднання запропонованої етапності з логікою вивчення психолого-педагогічних дисциплін дозволило розробити зміст оволодіння діагностичною діяльністю. У цьому процесі ми брали до уваги взаємозв'язок і взаємозумовленість не лише самих етапів, а й основних функціональних завдань навчання, гнучкого переходу від одного етапу до іншого.

Навчальні курси "Університетські студії", "Філософські студії", "Сучасні наукові стратегії" стали основною реалізацією початкового етапу формування фахових знань майбутнього вчителя початкової школи; "Психологія", "Педагогіка", "Методика виховання в початковій школі" поглибили в студентів фахові знання, вміння і навички у їх поєднанні з діагностичним інструментарієм.

Завданням фахових методик було забезпечення усвідомлення студентами специфіки загальнодидактичних і конкретно методичних цілей навчальних предметів початкової школи, основних вимог до досягнень учнів із різних навчальних дисциплін; специфіки об'єктів діагностування під час вивчення кожного навчального предмета та їх місця в багатокomпонентній структурі педагогічного діагностування; основних параметрів навчально-пізнавальної діяльності учнів у кожному класі; специфіку діагностичної діяльності, зумовлену характером діагностичної та дидактичної мети, віковими та індивідуально-психологічними особливостями учнів.

Важливим структурним компонентом підготовки вчителя, формування його діагностичних умінь на основі педагогічної діагностики є *педагогічна практика*, яка забезпечує підґрунтя для практичної реалізації теоретичних знань, удосконалення вмінь і формування навичок. Під час практики студенти стають активними учасниками навчально-виховного процесу, мають змогу розробити й апробувати діагностичні методики, встановлювати педагогічний діагноз, аналізувати та спрогнозувати очікувані результати.

Згідно з навчальним планом підготовки фахівців початкової школи передбачено такі види педагогічної практики, як:

- психолого-педагогічна (III–IV семестри);
- пропедевтична (V семестр);
- виробнича (VI–VIII семестри).

Під час поетапного проведення педагогічної практики майбутні вчителі мали змогу спостерігати та аналізувати діагностичну діяльність учителя безпосередньо в умовах навчально-виховного процесу початкової школи, осмислювати, узагальнювати їх досвід, оцінювати ефективність професійної діяльності. Відтак студенти розвивали професійно-педагогічну спрямованість, уміння аналізувати процес навчання з основних предметів, визначати та розробляти ефективні діагностичні методики.

Виконання завдань навчальної практики здійснювалася студентами у формі цілеспрямованого моніторингу діагностичної діяльності вчителя-класовода; проведення навчальних занять і виховних заходів, добору діагностичного матеріалу для визначення рівня навчальних досягнень школярів із української мови, математики, читання, природознавства; встановлення об'єктів, критеріїв, показників оцінювання з урахуванням специфіки предметного змісту, індивідуально-психологічних особливостей учнів.

Виробнича практика була основною у формуванні фахових і діагностичних умінь, мотиваційно-ціннісної, когнітивної та процесуальної складових підготовки. З цією метою до програм педагогічної практики внесено спеціально розроблені проблемні, творчі завдання, які передбачали їх виконання із застосуванням здобутих діагностичних знань. Результати виконання студентами завдань педагогічної практики аналізувалися вчителем, методистом, студентами групи у формі індивідуальних методичних консультацій, консилиумів, активного групового обговорення, укладання методичних портфоліо.

Під час виробничої практики студенти виконували всі професійні функції і завдання вчителя, тому їхня діагностична діяльність охоплювала психолого-педагогічне спостереження, аналіз і узагальнення; тематичне та підсумкове оцінювання навчальних досягнень учнів відповідного класу; методичний аналіз педагогічного досвіду; порівняння ефективності професійно-діагностичної діяльності різних учителів початкової школи; складання діагностичних карток, розроблення методичних рекомендацій для вчителів, учнів та їх батьків; проведення бесід, тестувань, анкетувань тощо. Педагогічна практика була одночасно завершальним етапом формування фахових і діагностичних умінь, а її результати – показником готовності майбутнього вчителя до діагностування індивідуальних особливостей учнів, класу, навчально-виховного процесу початкової школи загалом.

Важливим чинником засвоєння і вдосконалення досвіду діагностичної діяльності є науково-дослідна робота студентів (НДРС), побудована за принципом циклічності у чотири етапи, основою якої є єдина концепція науково-дослідної діяльності професорсько-викладацького складу кафедр університету, що знайшли своє відображення у формі провідних ідей, підходів і напрямів організації НДРС.

З цією метою розроблено та апробовано навчально-методичні рекомендації "Організація науково-дослідної роботи студентів із педагогічних дисциплін" (для студентів і викладачів вищих навчальних закладів), завданням яких є визначення основних засад організації та здійснення наукового пошуку, ознайомлення студентів із вимогами до виконання та оформлення рефератів, написання виступів на науково-практичних конференціях, семінари, проведення дослідницьких робіт. Запропонована тематика курсових і бакалаврських досліджень відображала актуальність і своєчасність проблеми становлення і розвитку педагогічної діагностики, надавала змогу студентам визначити її теоретичні засади, ґрунтуючись на локальних дослідженнях. Виконання наукових робіт за проблемами педагогічної діагностики спонукало студентів до наукового пошуку, сприяло розвитку дослідницьких умінь і навичок, творчого і логічного мислення, формуванню самостійності та зацікавленості діагностичною діяльністю.

Таким чином, основні підходи до підготовки вчителя початкової школи до діагностичної діяльності підтвердили свою дієвість упродовж усього періоду навчання у вищому навчальному закладі. Запропонована поетапність враховувала логіку вивчення психолого-педагогічних, фахових дисциплін, проходження педагогічної практики, науково-дослідної роботи уможливила передбачення взаємозв'язку і взаємозумовленості не лише самих етапів, а й основних функціональних завдань професійної підготовки.

Література

1. Бондар В. І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів : навч. посіб. / В. І. Бондар. – К. : Вересень, 1996. – 122 с.
2. Мартиненко С. М. Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи : навч.-метод. посіб. / С. М. Мартиненко. – К. : КУ імені Бориса Грінченка, 2010. – 264 с.
3. Мороз О. Г. Педагогічна практика студентів у загальноосвітніх навчальних закладах : навч. посіб. / О. Г. Мороз. – К., 2003. – 90 с.
4. Пехота О. М. Психолого-педагогічні основи індивідуально-орієнтованої підготовки майбутнього вчителя / О. М. Пехота // Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект : монографія / за ред. Н. Г. Нікало. – К. : ВІПОЛ, 1999. – С. 213–235.
5. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти / О. Я. Савченко. – К. : СПД "Цудзинович Т. І.", 2007. – 204 с.
6. Семиченко В. А. Психологічна структура педагогічної діяльності : навч. посіб. : в 2 ч. / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – К. : ВДЦ "Київський університет", 2000. – 217 с.
7. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості вчителя : навч. посіб. / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.